

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ШКОЛЯРІВ
ДО БЕЗПЕЧНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ
В УМОВАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

На основі вікової періодизації охарактеризовані особливості підготовки школярів до безпечної життєдіяльності, проаналізовано зміст освіти за освітньою галуззю “Здоров’я і фізична культура” в умовах загальноосвітнього навчального закладу на кожному етапі шкільної освіти.

Ключові слова: вікова періодизація, зміст освіти, освітня галузь “Здоров’я і фізична культура”, безпечна життєдіяльність.

Формування готовності школярів до безпечної життєдіяльності в умовах загальноосвітнього навчального закладу є процесом комплексним і повинно відбуватися поетапно, охоплюючи всі періоди та ланки шкільної освіти – від молодшої до старшої школи. Пов’язані в єдину систему окремі знання, уміння та навички спроможні забезпечити готовність до збереження життя в ХХІ ст. Ця готовність дасть випускникам загальноосвітніх навчальних закладів змогу забезпечити свою безпеку та побудувати свою життєдіяльність з позиції безпеки суспільства.¹

Напрямок на безпечну життєдіяльність підростаючого покоління підкреслено в Конвенції про права дитини в п. 2 ст. 24: “Держави-сторони вживають заходів щодо забезпечення інформацією всіх прошарків суспільства, зокрема батьків і дітей, щодо здоров’я і харчування дітей, переваги грудного годування, гігієни, санітарії середовища перебування дитини та запобігання нещасним випадкам, а також допуску до освіти та підтримки у використанні цих знань” [2, с. 15].

У зв’язку з цим школярам необхідна ґрунтовна базова підготовка з питань безпеки життєдіяльності, що стимулює радикальні зміни в системі сучасної освіти України. Виникає проблема організації змісту освіти в умовах ЗНЗ щодо формування готовності школярів до безпечної життєдіяльності.

Окремі теоретичні та методологічні питання з формування основ безпечної життєдіяльності у школярів відображено в працях В.І. Бабич, М.Р. Батіщевої, Р.Ю. Васильєвої, С.П. Гвоздїй, О.В. Жабокрицької, Г.І. Лук’яненко, Т.А. Петухової, О.В. Пуляк, Л.Є. Пундик, Є.Р. Чернишова, Є.В. Яковенка-Глушенкова.

Мета статті – аналіз змісту освіти з питань формування готовності школярів до безпечної життєдіяльності в умовах ЗНЗ.

Головною ланкою в системі формування готовності школярів до безпечної життєдіяльності є зміст освіти, за допомогою якого відбувається вплив на умови підготовки в означеному контексті. Його сутність полягає в тому, щоб запобігти негативним явищам, а не боротися з їх наслідками, що економічно вигідніше для суспільства й держави. Зміст освіти повинен охоплювати систему виховання і навчання в ЗНЗ упродовж усіх періодів шкільної освіти, з урахуванням вікових особливостей дітей.

Умовою організації процесу підготовки школярів до безпечної життєдіяльності має бути глибоке і всебічне знання особистості кожного учня та вияв-

лення його здібностей і нахилів, звичок поведінки і захоплень на всіх вікових етапах його розвитку. У вітчизняній практиці науковцями визначено основні періоди розвитку школяра: молодший шкільний вік (початкова школа), підлітковий вік (середня школа) і вік ранньої юності (старша школа). Експериментальними дослідженнями доведено, що для кожної групи учнів характерні вікові та індивідуальні особливості психічного розвитку [4, с. 59].

На думку А. Маркової, у різні вікові періоди по-різному виявляється активна життєва позиція учнів. У молодшому шкільному віці вона пов'язана з “позицією школяра”, у середньому шкільному віці – з “позицією члена колективу ровесників”, у старшому шкільному віці – з “позицією колективу дорослих” і проблемою вибору місця і соціальної ролі [4, с. 92].

На підставі шкільної періодизації можна визначити особливості підготовки школяра до безпечної життєдіяльності на кожному етапі розвитку за структурними компонентами: мотиваційно-вольовим, змістовним, операційним.

У період молодшого шкільного віку (від 6–7 до 11 років) мотиваційно-вольовий компонент, урахувавши психологічні властивості цього періоду, включає в себе усвідомлення обов'язків, розуміння того, що невиконання правил поведінки шкодить інтересам колективу й кожного учня, а як внаслідок – і безпечній життєдіяльності. У цей період шкільне навчання, яке вимагає від учнів регулювання поведінки, вміння активно керувати увагою, слухати, думати, запам'ятовувати, зачувати, узгоджувати свої потреби з вимогами вчителя, активно сприяє формуванню вольових якостей (самостійності, впевненості у своїх силах, витримки, наполегливості, самоконтролю). Фізхвилинки, провітрювання в класі, нагляд вчителя за осанкою учня, які необхідні з огляду на фізичні особливості молодшого шкільного віку, дають установку на формування готовності школярів до безпечної життєдіяльності. Завдяки формуванню логічної пам'яті стає можливим засвоєння як теоретичних знань, так і практичних умінь та навичок – складових змістовного й операційного компонентів готовності, що виявляється у формуванні ставлення до себе, свого життя як до чогось унікального, неповторного; набуття школярами “азбучних знань”, уявлень, умінь і навичок із збереження і зміцнення здоров'я, пожежної й дорожньої безпеки, правил поведінки школяра в побуті, на вулиці, щоб запобігти отриманню побутових травм і зберегти життя.

У підлітковому віці (від 11 до 15 років) зазнає якісних змін мотиваційно-вольовий компонент готовності до безпечної життєдіяльності. Поглиблюючись і диференціюючись, пізнавальні інтереси до безпеки життєдіяльності стають виразнішими, стійкішими і змістовнішими. Моральні якості школяра пов'язані з вольовими. Зникає навіюваність, зміцнюється сила волі підлітка, його самовладання, зростає здатність до подолання труднощів, вияву рішучості й наполегливості. Фізичні та психологічні особливості підлітків уможливають зростання обсягу уваги, вдосконалення вміння розподіляти і переключати її як умови самоконтролю й саморегуляції в небезпечних ситуаціях. Теоретичні й практичні курси підготовки забезпечують підлітків широким колом знань, умінь та навичок з питань безпечної життєдіяльності та є основною складовою змістовного та операційного компонентів готовності підлітків до безпечної життєдіяльності.

Рання юність (від 15 до 18 років) – вік безпосередньої підготовки підрослої особистості до життя як дорослої людини, вибору професії, виконання

соціальних функцій. Аналіз педагогічної літератури [1; 3; 5] засвідчує, що учні старших класів визнаються найбільш сенситивною віковою категорією в контексті формування готовності до безпечної життєдіяльності, оскільки саме в цьому віці відбувається засвоєння найважливішої інформації, пов'язаної із забезпеченням власної безпеки, визначаються фундаментальні життєві принципи, відбувається інтенсивна робота над формуванням своєї особистості, виробляється індивідуальний стиль поведінки, розвивається критичність мислення, інтенсивно формується здатність до самопізнання і самосвідомості. Тобто мається основа для формування всіх компонентів готовності до безпечної життєдіяльності учнів старших класів.

Важливу роль у формуванні компетенцій учнів щодо безпечної життєдіяльності в умовах ЗНЗ відіграє освітня галузь “Здоров’я і фізична культура” як складова змісту освіти.

Згідно з Постановами Кабінету Міністрів України про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти й Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти метою освітньої галузі “Здоров’я і фізична культура” є формування й у подальшому розвиток здоров’язбережувальної компетентності шляхом набуття учнями навичок збереження, зміцнення, використання здоров’я та дбайливого ставлення до нього, розвитку фізичної культури особистості та готовності до дій в умовах надзвичайних ситуацій і захисту Вітчизни [12; 13].

Здоров’язбережувальна компетентність як ключова формується на міжпредметному рівні за допомогою предметних компетенцій з урахуванням специфіки предметів та пізнавальних можливостей учнів для кожної вікової групи. Засвоєння програм освітньої галузі “Здоров’я і фізична культура” є основою для формування здоров’язбережувальної компетентності та передбачає оволодіння учнями відповідними знаннями, вміннями та навичками. Загальними змістовими лініями вищевказаної освітньої галузі є здоров’я, фізична культура, безпека життєдіяльності, захист Вітчизни й цивільна оборона [12; 13].

Предметами інваріативної складової освітньої галузі “Здоров’я і фізична культура” Базового навчального плану ЗНЗ є “Основи здоров’я” і “Фізична культура” в період з першого по дев’ятий клас. Ці предмети є обов’язковими для вивчення в усіх загальноосвітніх навчальних закладах у певному обсязі. Відповідно до наказів [6; 8; 9; 10], на вивчення предметів “Основи здоров’я” й “Фізична культура” у 1–4 класах відводиться 1 і 3 години на тиждень, у 5–7 класах – 1 і 2,5 години на тиждень, у 8–9 класах – 0,5 і 3 години на тиждень, відповідно, для всіх типів загальноосвітніх навчальних закладів.

У старшій школі відбувається зміна предмета “Основи здоров’я” на предмет “Захист Вітчизни”, котрий вивчається в обсязі 0,5 години на тиждень. Вивчення предмета “Фізична культура” в 10–11-х класах залишається без змін і вивчається в обсязі 2 години на тиждень [7; 10], що впливає на підвищення якості фізичного розвитку школярів.

Зміст предмета “Основи здоров’я” в початковій та основній школі відпрацьовується за логікою поетапного формування особистості відповідно до вікових особливостей всіх складових здоров’я школярів і окреслюється чотирма розділами: здоров’я людини, фізична складова здоров’я, соціальна складова здоров’я й психічна та духовна складова здоров’я. Позитивним є те, що вони є підґрунтям

у грамотності школярів щодо дотримання здорового способу життя, запобігання захворюванням, травматизму, нещасним випадкам, формування негативного ставлення до шкідливих звичок, соціальних аспектів здоров'я, впливу психологічних чинників на безпечне існування. Особлива увага в кожному класі надається вивченню правил дорожнього руху та формуванню готовності школярів до безпечної поведінки на дорозі, як реалізація резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй щодо Десятиліття дій з безпеки дорожнього руху впродовж 2011–2020 років, метою якої є зменшення кількості людських жертв на автомобільних дорогах завдяки координації дій на всіх рівнях суспільства.

Упродовж усього періоду шкільної освіти значне місце з метою формування ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя школярів й сприяння їх правильному фізичному розвитку [11, с. 78–79] відводиться курсу “Фізична культура”, який розподілений на розділи: теоретико-методичні знання, загальна фізична підготовка, рухова діяльність (види спорту). Програма цього курсу для школярів початкової школи, враховуючи їх психологічні особливості, повинна бути скомпонована таким чином, що дає змогу включити в урок різнопланові фізичні вправи, які стануть запорукою підвищення зацікавленості учнів. У зв'язку з фізіологічними особливостями дітей молодшого шкільного віку, треба звернути увагу на те, що саме в цьому віці швидко й продуктивно набувають розвитку швидкість і гнучкість. У міру підростання школярів зміст навчання повинен зосереджуватись на засвоєнні основних фрагментів, комбінацій зі спортивних ігор.

Навчальна програма з дисципліни “Фізична культура” для 5–11-х класів побудована за модульною системою. Вона повинна складатися обов'язково з двох модулів: теоретико-методичні знання та загальна фізична підготовка. Особлива увага при побудові навчальної програми приділяється віково-статевим особливостям цього віку, індивідуальним схильностям та особливостям фізичного розвитку. Оцінювання досягнень учня з предмета “Фізична культура” повинно здійснюватись комплексно, за декількома критеріями, а не тільки за виконання навчальних нормативів. Крім цього, до таких критеріїв може бути віднесено: опанування техніки та виконання вправи, засвоєння теоретико-методичних знань, ступінь активності учнів на уроках, участь у спортивних змаганнях тощо.

Освітньою галуззю “Здоров'я і фізична культура” передбачено вивчення старшокласниками (10–11-й клас) предмета “Захист Вітчизни”, метою якого є підготовка підлітків в умовах ЗНЗ до можливого захисту Батьківщини, актуального впродовж тривалого часу для українського народу. Предмет “Захист Вітчизни” викладається на підставі чинного законодавства та входить до інваріантної складової Базового навчального плану [6]. Основними розділами дисципліни є: основи загальної військової підготовки (прикладна фізична підготовка), основи медичної підготовки, основи цивільного захисту. Відповідно до тижневого плану на вивчення цієї дисципліни відводиться 1 година на тиждень протягом року за тематичними планами № 1 і № 2, залежно від статевої належності, релігійних переконань і стану здоров'я учнів.

Кількість годин освітньої галузі “Здоров'я і фізична культура” Базового навчального плану може бути збільшена за рахунок варіативної частини, у результаті приросту годин чинних програм галузі на засвоєння окремих розділів. Варіативна складова визначається та формується загальноосвітнім навчальним закладом з урахуванням регіональних (природних, техногенних, соціально-

політичних) особливостей, індивідуальних освітніх інтересів школярів, їх стану фізичного розвитку та здоров'я. Теоретичний аналіз літератури засвідчує переважання в підготовці школярів до безпечної життєдіяльності практичних робіт: дискусії; дебати; вікторини; ситуаційний аналіз; рольові ігри з безпеки життєдіяльності; проведення оздоровчих заходів, тижнів здоров'я та безпеки життєдіяльності; заходи з профілактики шкідливих звичок; тренінги із захисту в надзвичайних ситуаціях; організація і проведення вистав, творчих конкурсів, проектів присвячених заохоченню учнів до безпечної життєдіяльності; екскурсії до Державних служб захисту населення (міліція, швидка допомога, пожежна служба), центрів соціальних служб, оздоровчих центрів чи швидкої допомоги; завдання військово-патріотичного виховання (екскурсії до військових частин, військових навчальних закладів, військових музеїв, проведення туристичного походу з військово-патріотичною тематикою) тощо.

Висновки. Аналіз змісту освіти з питань підготовки школярів до безпечної життєдіяльності дає змогу зробити висновки, що підґрунтям для підготовки школярів до безпечної життєдіяльності в умовах ЗНЗ є освітня галузь “Здоров'я і фізична культура” – система взаємопов'язаних наукових і емпіричних знань, умінь і навичок, що необхідні для формування мотиваційно-вольового, змістовного, операційного компонентів готовності школярів до безпечної життєдіяльності. Знання в цій галузі дають школярам можливість формувати: стійкі мотивації до безпечної життєдіяльності й її складової – здорового способу життя; індивідуальний світогляд і безпечну поведінку; патріотичну свідомість і національну гідність. Набуті навички з безпеки життєдіяльності реалізуються з метою запобігання нещасним випадкам, надання першої медичної допомоги, правильного реагування в екстремальних умовах.

Надалі вважаємо за необхідне з'ясувати проблеми формування готовності школярів до безпечної життєдіяльності в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Список використаної літератури

1. Вікова фізіологія з основами шкільної гігієни : підручник / І.П. Аносов, В.Х. Хоматов, Н.Г. Сидоряк, Т.І. Станішевська, Л.В. Антоновська. – Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2008. – 433 с.
2. Конвенція ООН про права дитини. – К. : ТМ ПрінтІксПрес, 1999 – 32 с.
3. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі : в 2 т. / С.Д. Максименко. – К., 2002. – Т. І. Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології. – 315 с.
4. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте : пособие. [для учителя] / А.К. Маркова. – М. : Просвещение, 1983. – 95 с.
5. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество : учебник / В.С. Мухина. – М. : Академия, 2004. – 456 с.
6. Наказ МОН України “Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи” від 23 лютого 2004 р. №132 зі змінами, внесеними наказом МОН України “Про внесення змін до наказу МОН України від 23 лютого 2004 р. № 132 “Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи”” від 05 лютого 2009 р. №66.
7. Наказ МОН України “Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню” від 27 серпня 2010 р. №834.
8. Наказ МОН України “Про Типові навчальні плани початкової школи” від 29 листопада 2005 р. № 682.

9. Наказ МОНмолодьспорт “Про Типові навчальні плани початкової школи” від 10 липня 2011 р. № 572.

10. Наказ МОНмолодьспорт “Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів та структуру 2012/2013 навчального року” від 23 травня 2012 р. № 1/9 – 399.

11. Омеляненко В. До проблеми підготовки фахівців оздоровчого профілю // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : моногр. / [за ред. С. Єрмакова]. – Х., 2007. – № 5. – С. 77 – 80.

12. Постанова Кабінету міністрів України “Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти” від 20 квітня 2011 р. № 462.

13. Постанова Кабінету міністрів України “Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти” від 23 листопада 2011 р. № 1392.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2013.

Логвинова Е.В. Формирование готовности школьников к безопасной жизнедеятельности в условиях общеобразовательного учебного заведения

На основании возрастной периодизации охарактеризованы особенности подготовки школьников к безопасной жизнедеятельности, проанализировано содержание образования образовательной отрасли “Здоровье и физическая культура” в условиях общеобразовательного учебного заведения на каждом этапе школьного образования.

Ключевые слова: *возрастная периодизация, содержание образования, образовательная область “Здоровье и физическая культура”, безопасная жизнедеятельность.*

Logvinova E.V. Formation of readiness of students for life protection in general education academic institutions

Based on the age periodization characterized features of training students to safe life, analyzed the content of education for education sector “Health and physical culture” in an educational institution at every stage of schooling.

Key words: *age periods, educational content, educational sector “Health and Physical Education” safe activity.*